

Kontrollálatlan kontrolltársadalom

A kontrolltársadalmat a megfigyelési technikák jelenlétén és terjedésén túl ezeknek a rendszerre, úgynevezett megfigyelési csomaggá szerveződése jellemzi. E modern kontrollkultúra biztonsági érdekekre hivatkozással mind dinamikusabban terjed ki válogatás nélkül mindenkire. A tömeges megfigyelés és adatgyűjtés történelmileg a totalitárius rendszerekre volt jellemző, a XX. század végén azonban a liberális demokráciák játéktérében bontakozik ki, azaz magának a demokráciának a kereteit írja újra. E folyamatok érzékeltetésére egy jelentőségében dinamikusan növekvő, ám ritkán tárgyalt szegmensen, a genetikai adatbankokon és a hozzájuk kapcsolódó adatvédelmi kérdéseken keresztül mutatjuk be azokat a jogi és etikai problémákat, amelyek a megfigyelő társadalom természetéből fakadnak.

Kockázat és kontroll: a megfigyelés szerepe a bűnözéskontrollban

A *panoptikus* vagy *megfigyelő társadalom* koncepciója régóta ismert a társadalomelméletben, az elmúlt évtizedekben azonban jelentős tartalmi változásokon ment át. Míg *Foucault*¹ és *Cohen*² számára még elsősorban az intézményi kontroll gyarmatosító, terjeszkedő, önfenntartó és normalizáló ereje jelentett fenyegetést, addig a XX. század végén ezeket a félelmeket a gyorsan fejlődő megfigyelési technológia és annak hálózatosodása sokszorozza meg. „A megfigyelő társadalom fogalma egy sajátos látásmódot jelent, modern világunk érzékelésének egy módját. Ez a szemlélet nem csupán a mindennapi jelenségeket teszi láthatóvá, hanem azokat a monumentális megfigyelési rendszereket is,

---

¹ Foucault a megfigyelést integrált rendszerként írja le, amelyben az úgynevezett „kiszámított pillantások” által egy elítélt életének minden egyes pillanatát kontroll alatt tartjuk. Elméletét Jeremy Bentham börtönmodelljére építi, amely lényegesen eltér a kontroll korábbi formáitól: az egyének nem tudják, hogy épp figyelik-e őket, így az ellenőrzés és a befolyásolás sokkal hatékonyabb. Foucault szerint ez a rendszer minden, a fegyelmen alapuló intézetben működhet, például iskolában, kórházban vagy a hadseregben. Ezt *normalizáló rendszernek* nevezi, amely a csoport tagjait – legyenek azok fogvatartottak, diákok vagy állampolgárok – a homogenizáció és a formális egyenlőség alkalmazásával normalizálja. Ez a disztópia számos következménnyel jár, például hogy az egyének elkezdnek úgy viselkedni, mintha folyamatosan figyelnék őket, függetlenül attól, hogy valóban figyelik-e őket. Ez alapvetően változtatja meg az emberi kapcsolatokat. Foucault, M.: *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Penguin Books, London, 1991, 176–184. o.

² Cohen, S.: *Visions of Social Control*. Polity Press, New York, 1985, 197–235. o.

amelyek a modern létet meghatározzák. Nem csak arra figyelmeztet, hogy a térfigyelő kamerák naponta több százszor vehetik fel képmásunkat, hogy a közértben az eladó hűségkártyát kér tőlünk, hogy csak kóddal ellátott belépőkártyával jutunk be munkahelyünkre. Azt láttatja meg, hogy ezek a rendszerek együttesen képviselnek egy alapvető, komplex infrastruktúrát, amely azon a feltételezésen alapul, hogy a személyes adatok gyűjtése és feldolgozása elengedhetetlen a modern élethez.”³ A megfigyelő társadalom tehát nem egyszerűen a megfigyelési technikák jelenlétét és terjedését jelenti, hanem sokkal inkább ezeknek a modernitás lényegi tartalmát meghatározó rendszerré szerveződését. A szakirodalom a jelenséget a *megfigyelési csomag* (*surveillant assemblage*)⁴ kifejezéssel írja le, amely a XX. század végi társadalomkontroll egy sajátos mintázatára utal, nevezetesen arra a roppant mértékű *hálózatra*, amelyet a társadalmi élet minden területén megszerveződő *megfigyelési kultúra és technológia összekapcsolódása* eredményez. Ebben az új rendszerben a megfigyelés lehetősége mindenki számára adott, és egyben mindenki alanya valamiféle megfigyelésnek. A megfigyelési csomag éppen ezért nem teljesen feleltethető meg a panoptikus társadalom hagyományos vízióinak. Míg ugyanis ezek a disztópiák – Foucault, Orwell, Huxley – a kontroll kiteljesedését egyetlen képződmény, az állam megfigyelési potenciáljának kiterjedésétől várták, a XX. század végének valósága egy jóval komplexebb, decentralizáltabb, nehezebben tetten érhető és kiszámíthatatlanabb megfigyelési rendszer kitermelődését hozta el.⁵ Ebben a rendszerben „eltűnik az eltűnés lehetősége”⁶, s míg az egyik oldalon az egyén életének mind több pillanata válik mások számára megismerhetővé, rögzíthetővé, visszakereshetővé, elemezhetővé és rendszerezhetővé, folyamatosan és akár korlátlanul bővül azoknak a szereplőknek a köre is, amelyek ezeknek az információknak a birtokába juthatnak. A posztmodern megfigyelő társadalomban tehát nem arról van szó, hogy kevés hatalommal felruházott személy koncentrálná a hatalom nélküli többség megfigyelésének potenciálját, hanem sokkal inkább eltérő motivációkból táplálkozó és

³ Wood, D. M. (ed.): A Report on the Surveillance Society. Surveillance Studies Network, 2006/1.

http://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data_protection/practical_application/surveillance_society_summary_06.pdf

⁴ Haggerty, K. D. – Ericson, R. V.: The Surveillant Assemblage. *British Journal of Sociology*, vol. 51., no. 4., 605–622. o.

⁵ Lyon, D.: Surveillance Technology and Surveillance Society. In: Misa, T. – Feenberg, A. – Brey, P. (eds.): *Technology and Modernity*. MIT Press, 2003, 162. o.

⁶ Haggerty, K. D. – Ericson, R. V.: i. m. 619. o.

változatos eszközöket alkalmazó megfigyelések összességéről. Ebbe a kontrollgyakorlás érdekében megvalósuló megfigyelés éppúgy beletartozik, mint a szórakozási vágytól vagy személyes érdeklődéstől motivált megfigyelés. A reality műsorok, a hírességek magánéletét a legapróbb részletekig tárgyaló bulvársajtó vagy az egészen távoli ismerősökről is jelentős mennyiségű személyes adatot szolgáltató internetes közösségi oldalak tehát éppúgy részei a XX. század végi megfigyelési kultúrának, mint ahogy a térfigyelő kamerák vagy a telekommunikációs adatok megőrzése. Éppen ebben áll a megfigyelési csomag lényege: az eltérő aktorok által gyakorolt eltérő természetű megfigyelési technikák rendszerré szerveződésében és egymásra hatásában.

E roppant mértékű társadalmi átalakulásnak csupán egyetlen és kétségkívül igen sajátos karakterekkel jellemezhető szegmense a bűnözéskontroll megfigyelési elemeinek intézményesülése. Noha ezen a területen sokkal inkább a kontrollfunkció, mint a voyeurizmus motiválja a hálózat kiépülését⁷, az elmúlt évtizedekben a bűnözéskontrollban bekövetkezett fejlemények is osztják (sőt sok esetben generálják)⁸ a megfigyelési csomag alapvető jellemzőit. Kétségtelen persze, hogy az intenzív megfigyelés eszközeire a kriminálpolitika a modern értelemben vett bűnmegelőzés kialakulásától számít. Maga a panoptikon fogalma is a XVIII. századból származik: a benthami börtön tervének lényege a fogvatartottak folyamatos és egyirányú, preventív célú megfigyelése volt.⁹ Az első rendőrségi modellek az elrettentő jelenlét mellett ugyancsak deklarált célként nevesítették a potenciális vagy ismert elkövetők állandó szem előtt tartását – függetlenül attól, hogy ezt angol módra nyílt utcai járőrözéssel, vagy inkább a francia modell alapján titkos megfigyeléssel tartották megvalósíthatónak.¹⁰ A XX. században a kriminál- és társadalompolitika számtalan olyan

⁷ Mindazonáltal ez utóbbi megjelenésére is akad példa, például azoknak a térfigyelő rendszereknek a formájában, amelyek kábeltévén vagy interneten keresztül a civil lakosok számára is lehetővé teszik a közterek folyamatos szemmel tartását, vagy a teljesen nyitott, internetről elérhető, a bűncselekmény jellemzőit és az elkövető személyes adatait részletesen tartalmazó elkövetői nyilvántartások esetében.

⁸ Kerecsi Klára szerint a folyamat döntően egyirányú, amelyben alapvetően a hatalom viselkedése szolgált mintát a hétköznapi kultúra számára. Kerecsi K.: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 15. o.

⁹ Bentham, J.: *Panopticon*. In: Bozovic, M. (ed.): *The Panopticon writings*. Verso, London, 1995

¹⁰ Davis, J.: *Urban Policing And Its Objects: Comparative Themes in England and France in the Second Half of the Nineteenth Century*. In: Emsley, C. – Weinberger, B. (eds.): *Policing Western Europe – Politics, Professionalism and Public Order 1850–1940*. Greenwood Press, Westport, 1991

beavatkozási eszközt ismert, amely a veszélyesnek tekintett egyének és folyamatok megfigyelésére és lehetőség szerinti kontrolljára irányult.

A XX. század végének kontrollkultúrája azonban több vonatkozásban is új formáció. Például rögtön azért, mert míg a korábban a megfigyelésen alapuló kontroll szándékát tekintve döntően az ilyen-olyan okokból deviánsnak bélyegzetteket sújtotta, addig napjainkban biztonsági érdekekre hivatkozással mind dinamikusabban terjed ki válogatás nélkül mindenkire. Ez a típusú tömeges megfigyelés és adatgyűjtés történelmileg a totalitárius rendszerekre volt jellemző, a XX. század végén azonban a liberális demokráciák játékterében bontakozik ki, azaz magának a demokráciának a kereteit írja újra. A megfigyelő társadalomban újraértelmeződik a tudás és a hatalom viszonya, megkérdőjeleződik a társadalmi és emberi kapcsolatok hagyományos tartalma, átrendeződik a részvétel és a döntéshozatal rendje.

A bűnözéskekkontroll területén lezajló folyamatok mögött közvetlenül a kockázat fogalmának felértékelődése, azaz a *szabadság és biztonság* átformálódó viszonya húzódik meg, amelyet a XX. század végén mindinkább antagonisztikusan ellentétesnek tekintenek. A terrortámadások korábban a biztonság elleni globális támadás állítólag új egyenlőségi helyzetet teremt a két érték között. A fenyegetettség szükségállapotot hoz létre, ahol másként értelmezendő a szabadság, mint normálállapotban. A szükséghelyzet, a megelőzés és a biztonság az egyik serpenyőben, a jogok a másikban. Nem kérdéses, hogy a biztonságpolitika – legalábbis részben – a demokratikus játékszabályok hatókörén kívül esik. A kérdés sokkal inkább az, hogy az új módszerek, az áldozatok, amelyeket a biztonság nevében hozunk, az ellenőrzés új formái és lehetőségei, illetve a technikai megoldások, amelyek lehetővé teszik a tökéletesebb és folyamatos megfigyelést, vajon hoznak-e – és ha igen, milyen jellegű változást hoznak az életünkbe.

A változás persze elindult, és nemhogy visszafordíthatónak, de lelassíthatónak sem tűnik. A XX. század végi megfigyelési kultúra ugyanis a posztmodern társadalomkontroll sajátos struktúrájába és működési rendjébe illeszkedik. A *kockázattársadalom* fogalmát *Ulrich Beck*¹¹, majd *Anthony Giddens*¹² dolgozta ki a nyolcvanas években, és a koncepció – jelentős átalakulásokkal ugyan – az ezredfordulóra az egyik legnagyobb hatású társadalomelméleti

¹¹ Beck, U.: A kockázat-társadalom: út egy másik modernitásba. Századvég Kiadó, 2003

¹² Giddens, A.: The Consequences of Modernity. Stanford University Press, 1990

magyarázómodellé vált. A rizikótársadalom a modernitás olyan formációja – vagy inkább következménye –, amelynek szervező logikája „a fejlett modernizáció folyamatában módszeresen előállított kockázatok és veszélyeztetettségek megakadályozása, ártalmatlanná tétele, dramatizálása, kanalizálása” úgy, hogy azok ugyanakkor ne akadályozzák a modernizáció folyamatát.¹³ A XX. század végén tehát olyan társadalomban élünk, amely foglyává vált az önnön struktúrái által gerjesztett veszélyforrások (az egészségügyi, környezeti, biztonsági stb. kockázatok) felismerésének és kezelésének. Ez az új működési logika, amely Beck szerint a gazdasági kényszer logikáját is felülírja, a társadalomstruktúra és a társadalmi gyakorlat szintjén is mélyreható transzformációkat okoz. Egyrészt a kockázati társadalomban megszűnik a hagyományos osztály- és rétegtagozódás, s a társadalmi egyenlőtlenségek generátorai merőben új szempontok: a kockázatok társadalmon belüli eloszlása, illetve a kockázatokról szóló információhoz és a kockázatmenedzselés szükséges eszközeihez való hozzáférés (azaz a veszélyeztetettség) lesznek. Másrészt a társadalmi egyenlőtlenségek újrastrukturálása nemzetközi szintre emeli a rizikótársadalmat: a globális felmelegedéssel, a környezetszennyezéssel, a határokon átnyúló bűnözéssel, a „civilizációs kockázatok globalizálódásával” Beck szerint új politikai dimenzió jön létre. A kockázatoknak ugyanis – ellentétben a gazdasági szempontú tagozódással – van egyfajta egyenlősítő hatásuk: a veszélyek országhatároktól és társadalmi helyzettől függetlenül bárkit érinthetnek¹⁴, s ennek megfelelően a kezelésükre vonatkozó javaslatok is horizontálisan oszlanak el a posztmodern társadalmak között. A rizikótársadalom további, és témánk szempontjából különösen fontos jellemzője, hogy természeténél fogva minden korábbi társadalmi formációnál nagyobb szerepet kap benne az *információ, a tudás*. A kockázatok ugyanis olyan „veszélyeztetettségek, amelyek esetében a tudomány »észlelőképességeire« van szükség [...] ahhoz, hogy ezek mint veszélyeztetettségek egyáltalán »láthatóvá«, értelmezhetőbbé váljanak”.¹⁵ A kockázati társadalom léte és működőképessége tehát a kockázatokra

¹³ Beck, U.: i. m. 26. o.

¹⁴ Uo. 52. o.

¹⁵ Uo. 38. o. Ez a tudás azonban, ahogy Giddens rámutat, már úgynevezett *reflexív tudás*, a modernitásban ugyanis „egyetlen tudás sem tudás a szó régi értelmében, amikor a tudás bizonyosságot jelentett” (Giddens, A.: i. m. 40. o.). A reflexív modernításban az eddigi bizonyosságok csupán lehetséges magyarázatokká válnak, a hagyományos modernitás kiszámíthatóságát a kockázatokra vonatkozó ambivalencia és sokféleség váltja fel. A kockázati társadalmat tehát nemcsak a kockázatok forrását és kezelését, de a kockázatok megismerhetőségét illetően is nagyfokú bizonytalanság jellemzi.

és azok kezelésére vonatkozó információtól függ. És végül, a kockázattársadalom egy sajátos keresleti-kínálati mechanizmus kitermelésével önmagát ördögi körként fenntartó rendszerként működik: „a kockázatok terjedése és értékesítése korántsem jelent szakítást a kapitalista fejlődés logikájával, inkább új, magasabb szintre emeli azt. A modernizáció kockázataiban nagy üzlet rejlik. Ezek a kockázatok a közgazdászok által annyira keresett lezárhatatlan szükségletek. Az éhség csillapítható, a szükségletek kielégíthetők. A civilizációs kockázatok feneketlen szükséglet-edényt alkotnak, amely lezárhatatlan, végtelen és önmagát termeli újra.”¹⁶

A rizikótársadalom említett, és különösen utolsó jellemzőinek igazsága sokszor ijesztően könnyen érhető tetten a bűnözéskontroll rendszerének mennyi napjainkban uralkodó vonásában. A kockázatmenedzselés logikájához igazodó *biztosítási szemlélet* beépül a kriminálpolitikába, aminek következtében a bűnözéskontroll egyik fő mozgatórugójává a kriminalitási kockázat felismerésére, hatékony semlegesítésére és a kárminimalizálásra való törekvés válik. Ez a folyamat a kriminálpolitika generálódásában és működésében egyaránt meghatározó. A kriminálpolitika formálódása a XX. század végén a veszélyforrások azonosításának és kezelésének gyakran a paranoiába hajló igénye szerint is zajlik. A kockázattársadalom logikája alapján a félelem teremti meg a kockázatmenedzselés folyamatosan újratermelődő piacát, ahol a kriminalitás érzékelt veszélye a veszélyforrások semlegesítésének mind drámaibb eszközeire jogosítja fel a kriminálpolitikát, amelyek azonban egyben igazolják és megerősítik a félelmeket e kockázatok létevel és súlyával kapcsolatban. Az ördögi kör bezárul, kereslet és kínálat egymást generálja, s létrejön a „feneketlen szükséglet-edény”.

A veszélyhelyzetek azonosításának megszállottjává váló késő modernitás teljes kontrollapparátusa elsősorban az információk hatékony begyűjtésére és feldolgozására támaszkodik. Ennek két feltétele van: egyrészt a modern bürokrácia kiépülése, másrészt a technológiai fejlettség. Míg az előbbi feltétel a modern állam létrejötté óta rendelkezésre áll, az utóbbi a XX. század végének fejleménye, s így döntő szerepet játszik a késő modern megfigyelő társadalom sajátos arculatának kialakulásában. A tudomány – az informatika, az elektronika, a genetika – egyre fejlettebb eszközökkel teszi lehetővé a feltételezett kockázatforrásokra vonatkozó tudás megszerzését, a kockázati társadalom

---

¹⁶ Beck, U.: i. m. 32. o.

logikája pedig azt ígéri, hogy az információ hatékonyabb begyűjtése egyben a kockázatmenedzselés eredményesebb formáit is megteremti.

A bűnözéskontroll szolgálatába állított technológiák sora végtelen. A kilencvenes években forradalmi áttörésnek számító térinformatika-alapú bűnözési térképek mellé napjainkra felzárkóztak a genetikai adatbázisok, a beszélő, életnagyságú nagyításra képes térfigyelő kamerák, az egész testet átvilágító repülőtéri szkennerek, a biometrikus személyazonosítók, az elektronikus személy- és jármű-nyomkövetők, a szívritmus-azonosítók, a tartózkodási hely bemérésére alkalmas műholdas technikák – számtalan potenciális forrás korábban elképzelhetetlen mennyiségű adat begyűjtésére. A rohamos technológiai újítások egyúttal kemény *piaci érdekeket* emelnek be a bűnözéskontroll rendszerébe. Beck megállapítása a „lezáratlan szükséglet-edényről” és az „új szintre emelt kapitalizmusról” tehát kettős értelemben is igaz: egyrészt képletesen, hiszen az újonnan felfedezett veszélyforrások újabb és újabb legitimációs forrásokat szolgáltatnak a kockázatmenedzselő beavatkozásokra és az ehhez szükséges információgyűjtésre, másrészt azonban szó szerint is: a kontroll virágzó és végtelen üzleti lehetőségnek tűnik.¹⁷ Mind az adatbázis-, mind pedig a biztonságtechnológiai iparág a nyugati társadalmak legdinamikusabban fejlődő, több millió dolláros üzleti szektorai közé tartozik. Az adatgyűjtésen alapuló reklámpiac a potenciális vásárlók szokásaira, érdeklődési körére, kapcsolati hálójára vonatkozó információk gyűjtésén keresztül tesz szert olyan óriási adathalmazra, amely gazdasági tranzakciók tárgya lehet¹⁸, és amelyhez az állami hozzáférhetőség is egyre tágabb.¹⁹ Egy másik szolgáltató név, telefonszám vagy e-mail cím alapján gyűjt össze minden, az interneten fellelhető információt (például közösségi oldalakon, apróhirdetéseken stb. fellelhető adatot) egy adott személyről; az így létrejött komplett profil bárki által azonnal megvásárolható.²⁰

---

¹⁷ Kerezsi K.: A kontroll technológiája: a technikai fejlődés szerepe a társadalmi kontroll gyakorlásában. In: Németh Zsolt (szerk): Írások Tauber István tiszteletére. MKT-ELTE ÁJK, Budapest, 2009, 59–65. o.

¹⁸ 2008 végére a Google az internetes reklámpiac mintegy hatvan százalékát vonta ellenőrzése alá. A célzott reklámtevékenység alapjául a felhasználók Google-szolgáltatásokban (kereső, e-mail-rendszer, dokumentumok stb.) megjelenő adatainak gyűjtése szolgál. Fuchs, Ch.: Google Buzz: Economic Surveillance – Buzz Off! The Problem of Online Surveillance and the Need for an Alternative Internet. 2010, <http://fuchs.uti.at/313/>

¹⁹ Fuchs, Ch.: Internet and Society: Social Theory in the Information Age. Routledge, New York, 2008

²⁰ Ezek az adatok a keresett személy egészségi és pénzügyi helyzetéről, illetve magánéletéről egyaránt tartalmazhatnak információt, tehát valóban teljes profilalkotásról van szó – pusztán

Az interneten egy perc alatt vásárolhatunk genetikai tesztek, amelyek nemcsak származási viták eldöntését vagy az egészségügyi kockázatok feltárását ígérik, de például – minden eshetőségre felkészülve – gyermekünk genetikai profiljának tárolását is lehetővé teszik. A közbiztonsági kockázatmenedzselés terén keletkező piaci űr betöltésére pedig a biztonságipar csap le egyre hatékonyabban, s a sokszor eredetileg háborús célokra kifejlesztett technológiák tömege a biztonságiparban találja meg felvevőpiacát.²¹ Az Egyesült Államokban a magánbiztonsági szektor az egyik legdinamikusabban növekvő ágazat, amely 2016-ra várhatóan 17 százalékos növekedést ér el.²² Az Európa Tanács jelentése szerint 2003-ban a magánbiztonsági cégek bevétele világszerte meghaladta a százmilliárd, 2010-re pedig előreláthatóan eléri a 202 milliárd dollárt.²³ 2004-ben a legtöbb európai államban – Magyarországon is – a magánbiztonsági szektorban dolgozók száma meghaladta a rendőrökét, és minden ötszáz európai állampolgárra jutott egy magánbiztonsági alkalmazott. A magánbiztonsági szektor által lefedett terület felsorolhatatlanul sokszínű, hiszen az olyan „hagyományosnak” tekinthető – bár egy-két évtizedesnél nem öregebb – területek, mint a biztonsági berendezések forgalmazása, vagyoni- és személyvédelem vagy rendezvénybiztosítás mellett a piaci igények egészen extrém szolgáltatásokat is életre hívtak. Az Amerikai Egyesült Államokban például a szexuális elkövetők nyilvántartását végző cégek sms- vagy e-mail-figyelmeztetés küldését vállalják abban az esetben, ha az ügyfél – a gyermekei biztonságát féltő polgár – lakóhelye környékére regisztrált szexuális elkövető érkezik.²⁴ Ausztráliában egy vállalkozástól bárki megvásárolhatja a szabadságvesztés-büntetésre ítélt személyes és szabadulási adatait. A börtönprivatizáció jövedelmező üzletté vált az Atlanti-óceán mindkét partján, csakúgy, mint a börtönfelszerelések és börtönbiztonsági eszközök gyártása és forgalmazása,

---

az interneten fellelhető adatok alapján. Ezt a gyakorlatot a magunk részéről olyannyira vizsgásnak tekintjük, hogy még hivatkozás formájában sem szeretnénk a szóban forgó szolgáltatás ismertségét növelni.

²¹ Haggerty, K. D. – Ericson, R. V.: i. m. 615. o.

²² „Private Security Industry Growth as Pay Rate Stays Flat”. The Morning Call. <http://www.mcall.com/business/local/outlook/all-security-030908,0,2413617.story>

²³ Regulating Private Security Companies in Europe: Status and Prospects. Draft Report of the European Committee on Crime Problems. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2006

²⁴ <http://www.familywatchdog.com>; <http://www.nationalalertregistry.com/> A figyelmeztető szolgáltatások néhány évvel ezelőtt még a kereshető ingyenes elkövetői adatbázisok fizetős kiegészítéseiként szolgáltak, az utóbbi időben azonban a legtöbb szolgáltató már az ingyenes csomagban nyújtja a rendszeres figyelmeztetések kiküldését.

vagy az őrző személyzet kiközvetítése. A kamerás térfigyelés nemcsak a technikát előállító cégeknek garantál óriási jövedelmet, hanem immár azoknak a cégeknek is, amelyek a rendőrségtől átveszik az üzemeltetés jogát. A sor a végtelenségig folytatható lenne, de a trend egyértelmű: a kockázati társadalom szorongásainak fenntartásához jelentős anyagi érdekek is fűződnek.

A piacosodás azonban nemcsak a kereslet és kínálat generálása miatt lényeges, hanem azért is, mert átalakítja a kontroll gyakorlásának természetét is, azaz a kontroll horizontális terjedésével jár. A klasszikus bürokrácia által gyakorolt kontroll jellegzetesen felülről lefelé megvalósuló megfigyelésben és ellenőrzésben öltött testet, s így elsősorban állam és egyén viszonyát érintette. Az üzleti szféra belépésével és a megfigyelési csomag kiépülésével azonban a kontroll hálózatosodik és decentralizálódik. A XXI. század embere számára nemcsak az válik egyre nehezebben követhetővé, hogy ki és milyen természetű adatot gyűjt róla, de még annak áttekintése is, hogy mindez milyen alapon, milyen érdekek védelmében válik lehetségessé. A késő modern megfigyelő társadalomban az állam és az üzleti szféra egymás szövetségeseivé válik a kontrollhálózat megteremtésében és fenntartásában. Az állam az úgynevezett *felelősségtelepítés*²⁵ folyamatában mind erőteljesebben számít az üzleti szféra által átvett feladatokra: ahelyett, hogy – a korábbi korszakokhoz hasonlóan – kizárólagos saját feladatoként értelmezné a közbiztonság megteremtését és fenntartását, fontos funkciókat enged át a magánszektornak. Az Egyesült Államokban a korrekciós intézményrendszer fontos részét alkotó úgynevezett csizmatáborok jelentős része magánkézben, profitalapon működik²⁶, Nagy-Britanniában most tervezik a térfigyelő kamerák egy része civil megfigyelésének kiépítését²⁷, az állam által is megszerezhető telekommunikációs adatok gyűjtése és megőrzése a privát szolgáltatók feladata lett.²⁸

²⁵ Garland, D.: *The Culture of Control*. Clarendon Press, Oxford, 2001, 124–127. o.

²⁶ Erről lásd például Armstrong, G. S.: *Private vs. Public Operation of Juvenile Correctional Facilities*. Lfb Scholarly Publishing, New York, 2001

²⁷ „Public to monitor CCTV from home”. BBC News, 6 October 2009

http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/london/8293784.stm; Az Internet Eye projekt egyelőre az üzletekben alkalmazott kamerák által végzett megfigyelést bízna önkéntes magánszemélyekre az interneten keresztül, a projekt megindítását azonban az adatvédelmi aggályok miatt egyelőre elhalasztották. „CCTV monitoring website launch delayed by review”. BBC News, 28 January 2010 http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/8485056.stm

²⁸ A brit titkosszolgálat 2008-ban több mint félmillió brit állampolgár telekommunikációs adatait kérte ki ellenőrzés céljából – azaz minden 78. lakosra jutott egy vizsgálat. Report of

A megfigyelés állami és magánszereplői közötti terjeszkedő együttműködés és feladatmegosztás ha nem is kizárólagos generátora, de mindenképpen feltétele a késő modern megfigyelő társadalom már említett legfontosabb vonása kialakulásának: *a megfigyelés univerzálissá válásának*. Az információfüggő kockázati társadalom az adatok végtelen halmazára éhes, és a folyamatos veszélykeresésben potenciálisan mindenki gyanússá válik. A rendszer saját jogú célja lesz ezért az elrejtőzés lehetőségének kizárása. „A rendszert úgy alakítottuk ki, hogy az aluljárókba senki ne mehessen le, és ne is távozhasson észrevétlenül [...] ne maradjanak rejtett területek, lássunk mindent és mindenkit. [...] A készülékek elhelyezése lehetőséget ad arra, hogy valakit végig kövessünk az aluljáróban, bárhová is megy, ráadásul több szögből is láthatjuk őt, míg az egyik kamera szemből veszi, a másik oldalról vagy hátulról mutatja őt.”²⁹ A kockázati társadalom a legrosszabb forgatókönyvre, a „*what if*” szcenáriójára készül³⁰, ahol inkább mindent és mindenkit megfigyelés alá von, mintsem hogy egyetlen potenciális veszélyforrás elkerülje figyelmét. A szexuális bűnelkövetők nyilvános regisztere általában tartalmazza azokat is, akiket például bizonyítottság hiányában soha nem ítélték el. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, hasonló tendencia érvényesül a genetikai adatbázisok kiterjesztését szorgalmazó törekvésekben: ezek a megelőzésre hivatkozással mind több, bűncselekményt soha el nem követő egyén adatát igyekeznek megszerezni. Nagy-Britannia a gépjárműlopások felderítése érdekében nemrégiben tervet vetett valamennyi gépjármű nyomkövető rendszerrel való felszerelését, amelynek következtében minden egyes jármű pontos tartózkodási helye meghatározhatóvá válna.³¹ A legrosszabb forgatókönyv elve így egyenesen vezet el a megfigyelés jogalapjának és indokolhatóságának folyamatos kiterjesztéséhez, olyannyira, hogy ez a „túlbiztosítási” kényszer a XX. század bűnözéskontroll-törekvéseinek karakterisztikus vonásává vált. Ami valaha tényleges és súlyos közbiztonsági kockázatok kezelésére fogalmazódott meg, az leszivárog

---

the Interception of Communications Commissioner for 2008 <http://www.official-documents.gov.uk/document/hc0809/hc09/0901/0901.pdf>

²⁹ A BRFK osztályvezetője a budapesti aluljárókba telepített új kamerák próbäüzeméről. „Aluljáróshow a Nyugatiból – Senki nem maradhat észrevétlen”. Népszabadság online, 2010. március 29. http://nol.hu/belfold/20100329-aluljaroshow_a_nyugatibol

³⁰ Adam Crawford előadása a CRIMPREV konferencián, 2009. június 17-19., Milton Keynes. Idézi: Kerezsi K. (2009): i. m. 59. o.

³¹ „Big Brother is watching: surveillance box to track drivers is backed.” The Guardian, 31 March 2009

<http://www.guardian.co.uk/uk/2009/mar/31/surveillance-transport-communication-box>

a hétköznapi bűnözéskontroll, majd a társadalmi élet hagyományos területeire is, visszavonhatatlanul átírva a szabadság és a magánszféra kereteit.³²

A legrosszabb forgatókönyv elvére és a túlbiztosítási kényszerre a legkézenfekvőbb példa a terrorizmus elleni küzdelem és a bűnözéskontroll – sőt tágabban a társadalomkontroll – hagyományos tereinek összemosódása. Itt érvényesül ugyanis a leglátványosabban az az érvelés, amely a biztonsági és az alapjogi szempontokat egymással versengő, hovatovább egymást kizáró értékeként kezeli. A biztonság oldalának túlhangsúlyozása azonban súlyos következményekkel járhat a jogállamiság szempontjából. Először is a biztonság és a jogkorlátozás melletti érvek elfogadása esetén tényleges, valós, már meglévő jogokat kell feláldoznunk egy meghatározhatatlan valószínűséggel bekövetkező veszéllyel szembeni védekezés oltárán.³³ Másodszer, ezen érvek hívei gyakran azt a látszatot kívánják kelteni, hogy a jogkövető többségnek, a szabálytisztelő állampolgároknak nincs mitől tartaniuk – vagy legalábbis jobban kellene tartaniuk a biztonsági kockázatoktól, mint az állami jogkorlátozástól. Ez, véleményünk szerint, meglehetősen megtévesztő látszat. Éppen a túlbiztosítás folyamata miatt ugyanis illúzió azt gondolni, hogy a szigorú szabályok csak a súlyos bűnelkövetők jogait csorbítják. A szükségállapot, illetve – akárki legyen is az ellenség: egy láthatatlan terrorista hálózat, egy ország, vagy maga a gonosz tengelye – a csaknem háborús rendkívüli állapot során elfogadott jogszabályok jellemzője, hogy a háborún, a támadáson vagy a veszélyeztetett időszakon túlra nyúlnak, annak ellenére, hogy léteznek taktikák ennek elkerülésére.³⁴ A rendkívül tág érvényességi kör azonban nemcsak az időbeli, hanem az alanyi dimenzióban is jelentkezik: a szabályozás a potenciális veszélyforrások felderítése és menedzselése érdekében a lakosság mind nagyobb részére és mind nagyobb intenzitással terjed ki. A kontroll terjeszkedésének legnagyobb veszélyét éppen ebben a gyors leszivárgási folyamatban, mindennapivá válásának gördülékenységében látjuk. Vitathatatlan, hogy a (köz)biztonság érdeke számos esetben indokoltan vezet intenzív

³² Kerezsi K. (2009): i. m. 60. o.

³³ Az egyik legfrissebb ilyen ütközési terület az a visszás helyzet, amely a repülőtéri testszkennerek telepítése és a privacy/emberi méltóság között fennáll. A teljes testet átvilágító, gyakorlatilag az utasokat meztelenre vetkőztető szkennerek támogatottsága a 2009. decemberi detroiti merényletkísérlet után ugrott meg. Az azóta eltelt rövid időszakban már több, rendkívül súlyos visszaélés is napvilágot látott, az adatvédelmi aggályok ellenére azonban a testszkennerek próbatelepítése Egyesült Államok- és Európa-szerte zavartalanul zajlik.

³⁴ Például úgynevezett „naplemente-záradék” alkalmazásával, amely a szükségállapotra vonatkozó jogszabály hatályát előre meghatározott időtartamra állapítja meg.

beavatkozáshoz és az alapjogok korlátozásához. A döntéshozó pozícióban lévők azonban mintha túl gyakran feledkeznének meg arról, hogy a kontroll intézményesítése gyakorlatilag visszafordíthatatlan folyamat. Igencsak életszerűtlen, hogy amennyiben a megfigyelés egy új terepe legitimmé válik – legyen szó az adatok szélesebb körű gyűjtéséről és megtartásáról, a kamerás térfelügyelés kiterjesztéséről vagy a testszkennerek bevezetéséről –, belátható időn belül reális esély lenne annak visszabontására.³⁵

A modern terrorizmus természeténél fogva eltér az erőszak korábbi formáitól. Egyrészt egyes terrorista csoportok ma már nem a kormányt vagy a társadalmat fenyegetik, hanem magát az ellenséget veszik célba. A másik újdonság a technológiai lehetőségek kiaknázásával kapcsolatos, az irodalomban az „erőszak miniatürizációja” néven ismert jelenség.³⁶ Egyre inkább igaz, hogy emberek kis csoportja hatalmas károkat tud okozni a ma már nanoszinten mozgó technológiai újításokat kihasználva. Az állam számára ezért a terrorizmus elleni küzdelem jelenleg a miniatűr tömegpusztító eszközök nyomozását is jelenti. Mivel azonban csaknem lehetetlen felderíteni valamennyi veszélyforrást, mindenki gyanússá válik, és a megfigyelési technikák egyre inkább befelé irányulnak. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a megfigyelési technikák alkalmazása legalább annyira jellemző a belső terek, a határokon belüli terület vonatkozásában, mint nemzetközi viszonylatban. Ez a tömeges adatgyűjtés, -feldolgozás és -megosztás formáját ölti; az ártatlanság vélelmének torz értelmezésében, a szűkre szabott bírói felülvizsgálati lehetőségben materializálódik; és bizonyos embercsoportokra vonatkozó fokozott félelemhez vezet, különösen, ha azok egy bizonyos nemhez, korcsoporthoz tartoznak, ha egyes államok polgárai, vagy bizonyos bőrszínűek. A félelem államában a megelőzés a varázsszó, amelynek érdekében alapvető emberi jogokat, eljárási garanciákat adunk fel.

A technológiát azonban nemcsak a bűnelkövetők használják, hanem a bűnüldözésben, az erőszak és radikalizmus megelőzésében is fontos szerepet kap. A bűnüldözésben azonban veszélyes lehet az a defenzív álláspont, miszerint annál biztonságosabb a környezet, minél több adat áll a hatóságok

³⁵ Az Európai Unió tökéletes példája annak, ahogy a terrorizmus elleni jogszabályok beszívárognak a rendes jogba. Az Amerikai Egyesült Államok elleni terrortámadás keltette bizonytalansági helyzetet kihasználva az uniós jogalkotó el tudott fogadtatni jó néhány olyan jogszabályt is, amelyek korábban nem kaptak egyhangú támogatottságot.

³⁶ Bigo, D. – Carrera, S. – Guild, E. – Walker, R. B. J.: The Changing Landscape of European Liberty and Security: Mid-Term Report on the Results of the CHALLENGE Project. Challenge Liberty and Security Research Paper, no. 4. February 2007, 4. o.

rendelkezésére. Ez a hozzáállás több dimenziót is érint: az adatellenőrzés egyre kiterjedtebb, mind térben, mind időben, mind pedig formájában. Több és több teret figyelnek térfigyelő kamerákkal³⁷, életünk egyre nagyobb szegmense kerül ellenőrzés alá, és egyre több pillanatunkat digitalizálják. Az adatgyűjtés és -kezelés is egyre több formát ölt, a repülőtéri biztonsági ellenőrzéstől a csipek alkalmazásáig. Ezen a területen is megjelenik a köz- és magánszféra fokozott együttműködése, az egyre elterjedtebb adatmegosztás a biztonság megteremtése nevében.³⁸

A továbbiakban a „megfigyelési csomag” egyetlen, ám jelentőségében dinamikusan növekvő szegmensén, a genetikai adatbankokon és a hozzájuk kapcsolódó adatvédelmi kérdéseken keresztül mutatjuk be azokat a konkrét problémákat, amelyek a megfigyelő társadalom természetéből fakadnak. Ennek során elsősorban arra igyekszünk rávilágítani, hogy a technológiai és tudományos fejlődés által lehetővé tett intenzív kontroll legalább annyi jogi és etikai konfliktust gerjeszt, mint amennyi közbiztonsági probléma megoldására vállalkozik.

A genetikai adatbankok példája

A bűnmegelőzés és bűnüldözés hatékony módszere utáni kutatás során a DNS-analízis sok segítséggel szolgálhat. Az információk digitalizálása a rendszert még hatékonyabbá teszi. A DNS-ből származó információ, vagyis a *genetikai profilok* elektronikusan tárolhatók, kezelhetők, kereshetők és továbbíthatók. A genetikai minták és/vagy profilok bűnmegelőzési és nyomozati célokból történő tárolását bűnügyi genetikai adatbázisoknak, *biobankoknak* nevezzük. Az ilyen elektronikus adatkezelés hatalmas mennyiségű információhalmaz könnyű cseréjét teszi lehetővé gyors és hatékony módon, időtől és tértől független távolságokba.

³⁷ Lásd például Földes Á.: Árgus szemek – kamerás térfigyelés Magyarországon. Fundamentum, 2004/2.

³⁸ Lásd például az EK és az Amerikai Egyesült Államok közötti, a transzkontinentális járatokon utazók adatainak átadásáról szóló egyezményrel kapcsolatos európai bírósági határozatot. Joined Cases C-317/04 and C-318/04 European Parliament v. Council and Commission. (PNR – passenger name records-ügy). A Bíróság itt visszaverte ugyan a magáncégek által létrehozott és fenntartott adatbázisok bűnmegelőzési célból való felhasználását, de a bizottság már újabb kísérletet tett egy hasonló tartalmú egyezmény elfogadására. Javaslat: a Tanács kerethatározata az utas-nyilvántartási adatok (PNR) bűnüldözési célú felhasználásáról. 2007. november 6.

A bűnügyi genetika jelenleg a DNS egyes részeiben fellelhető rövid, ismétlődő szekvenciákat (STR) vizsgálja. Ezek egyéni eltéréseket mutatnak, ezért – az ujjlenyomathoz hasonlóan – a személyazonosítás megbízható forrásai. Jelenlegi tudásunk alapján a DNS három százaléka áll úgynevezett kódolt fehérjéből, míg a maradékról azt gondoljuk, hogy azok úgynevezett nem kódoló részek. Az egyének nemét meghatározó kromoszómáktól eltekintve a DNS ezen utóbbi részét használják igazságügyi célokra. Ennek az az oka, hogy az antropológiai kriminológia modern változatának képviselői ne vonhassanak le messzeszenő következtetéseket a „bűnöző” vagy „deviáns génre” vonatkozóan. Egy a morális béklyóitól megszabadított bűnügyi genetika azonban lehetővé tenné, hogy az egyén genetikai profilja alapján a DNS-ben kódolt információk alapján készítsünk fantomképet róla.³⁹ A nem kódoló DNS számos különböző részét elemzik, és egy olyan tipikus esetben, amikor például tíz úgynevezett markert vizsgálnak a szakértők, egy a millióhoz a tévedés valószínűsége, azaz annak az esélye, hogy két nem rokon emberi egyednek azonos a DNS-profilja.⁴⁰ A gyakorlatban a digitalizált profilok elégségesek volnának az igazságügyi célok eléréséhez, mégis több államban magát a mintát (bőrsejt, hajminta, nyál, ondósejt, vér stb.) is tárolják. Azaz joghatóságtól függően egyrészt a DNS-profilokat tartalmazó adatsort, másrészt számos személyes adatot is tárolnak. A személyes adatok köre, jogrendszerétől függően, magában foglalhatja a nevet, a születési nevet, a születés helyét és idejét, a lakcímet, a nemét, az anya leánykori nevét, a fizikai megjelenésre, az etnikai származásra vonatkozó adatokat, a mintavételt végző személy és/vagy laboratórium megjelenését, valamint a tesztelés típusát és módját. Egy igazságügyi DNS-adatbázis jellemzően tartalmaz mintákat a bűncselekmény színhelyéről, mintákat és DNS-profilokat az elítéltektől és gyanúsítottaktól, olykor az áldozatoktól, önkéntesektől vagy eltűnt személyektől. Noha elméletben elégséges volna a profilok elektronikus megőrzése, és a mintákat törölni lehetne, a nemzeti szabályok sokszor nem tisztázzák egyértelműen, hogy vajon a mintákra, vagy a profilokra vonatkoznak.⁴¹

³⁹ Weir, R. F. – Olick, R. S.: *The stored tissue issue*. Oxford University Press, Oxford, 2004, 81. o.

⁴⁰ Természetesen ez az arány emelkedhet azok esetében, akik biológiailag rokonságban állnak: testvérek esetében például ez az arány 1 : 250 000.

⁴¹ Van Camp, N. – Dierickx, K.: *National Forensic DNA Databases – Socio-Ethical Challenges and Current Practices in the EU*. *European Ethical-Legal Papers*, no. 9., 2007, 25. o.; Egységes európai szabályozás hiányában a tagállamok igencsak eltérően rendezik ezt

A DNS-profilok esetében számos tagállam lehetővé teszi a határozatlan idejű megőrzést. A minták megsemmisítése vitatott, mivel elengedhetetlen, hogy rendelkezésre álljon újratestelhető minta abban az esetben, ha valamely ügyben alkalmazott teszteket, illetve módszereket vitatják a felek. A minta tárolásának másik indoka, hogy a későbbi biztonsági ellenőrzés szükségessé teheti a tárolást. Végül, a technológia fejlődésével a minták újra és újra alávethetők tesztelésnek, és feleslegesnek tűnik egy-egy új módszer bevezetése után minden egyes alkalommal újra létrehozni az adatbázist, és begyűjteni a mintákat.

A bűncselekménytípusok és a tárolási időtartam országoként jelentősen eltér. Találunk azonban bizonyos közös jellemzőket. Eredetileg a legsúlyosabb, az élet és testi épség ellen elkövetett, valamint a terrorista cselekmények jelentették a fő célpontot. A gyűjtés köre azonban fokozatosan bővült az enyhébb bűnügyek irányába, és a legutóbbi törvénytervezetek szerint a bűnügyi genetikai adatbank már magában foglalja majd a gyanúsítottak profiljait, a csekély súlyú bűncselekményeket, vétségeket és szabálysértéseket is. A legtöbb joghatósági területen megtalálható azoknak a bűnügyeknek a listája, amelyek elkövetői kötelezettek minta adására. Belgiumban, Finnországban és Hollandiában csupán a súlyos bűncselekményeket elkövetők adatait tárolják. Németországban az enyhébb kihágást elkövetők is kötelezettek minta adására, ha visszaesőkről van szó. Más államok azzal érvelnek, hogy a súlyosabb bűncselekményeket elkövetők korábban már elkövettek enyhébb kihágásokat is, éppen ezért tanácsos a jogsértés körének listáját bővíteni. Ennek a veszélyes gyakorlatnak, illetve tendenciának megvan a maga racionális magyarázata: amint a gyakorlat is mutatja, a DNS mint bizonyíték, a nemi erőszak kivételével, nem nyújt segítséget a súlyosabb bűnügyek felderítésében, ám jelentősen hozzájárul az enyhébb súlyú bűncselekmények felderítéséhez, mint például a lopás vagy rablás.

A bűnügyi célú genetikai adatgyűjtés kiterjesztésében az Egyesült Királyság tette meg a legmerészebb lépéseket. A belügyminisztérium (Home Office) azt javasolta, hogy terjesszék ki a rendőrhatalóságok hatáskörét a letartóztatásban lévő olyan személyektől való mintavételre is, akiket kisebb, nem nyilvántartott szabálysértések elkövetésével vádolnak, mint például az utcai

---

a kérdést. Belgiumban, Litvániában, Németországban és Svédországban például megsemmisítik a mintákat, Magyarországon a minta megsemmisítése a bűncselekmény súlyától függ, míg Finnországban és az Egyesült Királyságban határozatlan ideig tárolják őket.

szemetelés.⁴² E javaslattól nem áll túlságosan messze, hogy elképzeljünk egy az egész népességre kiterjedő DNS-adatbázist, valamint az automatikus, születéskor törtéző DNS-mintavételt későbbi személyazonosítás céljából.

A két legfőbb érv emellett egyrészt a hatékonyság lehet, másrészt a támogatók azzal érvelnek, hogy az egész népességre kiterjedő adatbázisok megszüntetnék a jelenlegi rendszerre jellemző diszkriminációt, ahol bizonyos etnikai csoportok túlzottan felülreprezentáltak.⁴³ Azonban mindkét állítólagos előny megcáfolható. Egyrészt a világ legnagyobb igazságügyi génbankjának, az Egyesült Királyság Nemzeti DNS-adatbázisának (NDNAD) költség-haszon elemzése szerint míg a DNS-profil a nyilvántartott bűncselekmények egy százalékában segítette a bűncselekmény felderítésében, addig a rendőrségi költségvetés hét százalékát csoportosították ide.⁴⁴ Másodszor, semmi sem támasztja alá, hogy a rendőrség egy populációs adatbázis esetében ne alkalmazna diszkriminációt bizonyos etnikai kisebbségek körében jellemző nevek miatt, vagy hogy a rendőrök elsőként nem az egyes kisebbségekhez tartozók adatait tekintenek át, főként ha az etnikai származás egy olyan ismertetőjegy, amely az adott országban, mint az Egyesült Királyság esetében, nyilvántartható. Valójában a rendszer kiterjesztése, így például a csupán gyanúsított személyek adatainak megőrzése növelheti is a kisebbségi csoportok elleni diszkriminációt, hiszen a gyakorlat azt mutatja, hogy az e csoportokhoz tartozókkal szemben aránytalanul több eljárást kezdeményeznek, és így több eljárást is szüntetnek meg. Az olyan személyek, akik vonatkozásában a vádat ejtették, illetve akiknek a büntetőjogi felelősségét bírósági eljárásban még nem állapították meg, egy tisztességes eljárásban ártatlannak tekintendők, adataik megőrzése ezért igen problematikus, s csupán felerősíti a megbélyegzés folyamatát.⁴⁵ Harmadrészt, a populációs adatbázisra irányuló törekvések alapjaiban változtatnák meg az állam és az egyén viszonyát. Jelentősen elmozdulna az

---

⁴² „Civil rights fears over DNA file for everyone.” The Guardian, May 27, 2007 <http://www.guardian.co.uk/politics/2007/may/27/humanrights.ukcrime>; „Litter lout DNA samples a step too far.” Telegraph, August 2, 2007

<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1559185/Litter-lout-DNA-samples-a-step-too-far.html>; „Police want DNA from speeding drivers and litterbugs on database.” Times Online, August 2, 2007 <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/crime/article2183105.ece>

⁴³ Benedict Birnberg quoted by the Nuffield Council on Bioethics, *The forensic use of bioinformation: ethical issues*, Cambridge, London, 2007, 60. o.

⁴⁴ Van Camp, N. – Dierickx, K.: i. m. 10–11. o.

⁴⁵ Levitt, M.: *Forensic databases: benefits and ethical social costs*. British Medical Bulletin, vol. 83., no. 1., 2007, 235–248., 242. o.

óvatosan meghúzott vonal, amelyet az állam elvileg semmi esetre sem léphet át az állampolgárok ellenőrzésekor, a polgári jogok és szabadságok, amelyekért a történelem folyamán évszázadokon keresztül küzdöttek. Az ártatlanság védelme helyett az állam minden egyes emberre mint potenciális gyanúsítottá tekintene. Végezetül, a kontroll állami és magánszektorainak összefonódásakor ez a hatalmas mennyiségű adat egy ponton elérhetővé válhatna más köz- vagy magánszervezetek számára is, amelyek erősen érdeklődnek az adatállomány iránt. Nincsen tökéletes rendszer, és a hozzáférés rendszerén lévő részeknek végzetes következményei lehetnek, nem beszélve az információs technológia korában az adatokkal való visszaélés lehetőségéről: adatbázisok könnyen összekapcsolhatók, és ezáltal létrehozhatók az egyének profiljai. A nagy mennyiségű adathalmaz orvoskutatók és genetikusok érdeklődésére tarthat számot, és már történtek is kísérletek az antiszociális viselkedésért felelős gén felkutatására.⁴⁶ A genetikai adatok ugyancsak érdekesek lehetnek például a profitorientált biztosítótársaságoknak, amelyeknek elemi gazdasági érdekük az egészségi biztosítási kockázat minél pontosabb azonosítása.

Az említett aggodalmak ellenére a brit kormány egyre több személy genetikai adatát kívánja megőrizni bűnügyi biobankjában. Az egyik legjelentősebb szaktekintély, *Sir Alec Jeffreys*, a bűnügyi genetikai tudományok szülőatyja, óva intett az iméntiekhez hasonló, célt tévesztett, illetve az emberi jogokba aránytalanul beavatkozó kezdeményezésektől.⁴⁷ Az ehhez hasonló megközelítések nemcsak emberi jogi szempontból kérdőjelezhetők meg, de nagymértékben aláássák a közvélemény támogatását. Az emberek előfeltevése az, hogy csak a bűnözők adatait – vagy a súlyos bűncselekményeket elkövetők adatait – tárolják és kezelik az igazságügyi adatbázisokban. Jelentősen aláássák a társadalmi támogatottságot, ha nem ez a helyzet – mint az NDNAD esetében, amelyben a több mint ötmillió mintából⁴⁸ egymillió olyan személyhez tartozik, akit sohasem ítélték el, azaz könnyen az az érzésük

---

⁴⁶ Ehhez hasonló kísérletet folytatott Caspi és munkatársai a deviáns viselkedés növekvő valószínűségével kapcsolatban egy olyan fiatal férfi esetében, aki durva bánásmódnak volt kitéve, és akinek a monoamin-oxidáz-szintje (egy enzim, amely a dopamin- és szerotonin-szint csökkentéséért felel) túl alacsony volt. Caspi, A. – McClay, J. – Moffitt, T. E. – Mill, J. – Martin, J. – Craig, I. W. – Taylor, A. – Poulton, R.: Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children. *Science*, vol. 297., no. 5582., 2002, 851–854. o.

⁴⁷ „Public Consulted over DNA fears.” BBC News, 1 November 2006
http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/6104876.stm

⁴⁸ UK Parliament: Commons Hansard Written Answers Text for 27 March 2009, Column 774W,
<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmhansrd/cm090327/text/90327w0011.htm>

támad a polgároknak, hogy potenciálisan bárkinek a mintája bekerülhet a bűnügyi nyilvántartásba.

Ezzel egyidejűleg problémák merülhetnek fel az elítéltektől vételezett minták kapcsán is. Ha elfogadjuk, hogy a bűnügyi adatbank kizárólagos célja a bűnügyekben részt vevő személyek azonosítása, felmerül a kérdés, miért szükséges a már elfogott és bűnösnek bizonyult elítéltektől származó minták vétele. Az egyetlen cél – a rendszer ellenőrzésének és megújításának nagyon is technikai megfontolásán kívül – bizonyára ezen egyének jövőbeli könnyebb elfogása, hogyha további bűncselekményeket követnek el. Ebben az esetben azonban szükségszerű annak bizonyítása, hogy az elítélt feltehetően a jövőben is bűnöző életmódot folytat. Statisztikai tények felhasználása esetén érdemes megkülönböztetnünk az első elkövetőket és a visszaesőket, mivel visszaesési arányuk eltérő lehet. Még ha volna is korreláció az egyszeri, kétszeri vagy többszöri bűnelkövetés között, egy bizonyos idő elteltével a további bűnözés valószínűsége csökken. Mivel a bűnelkövetés egy adott életkorban jellemző, aránytalanul tűnhet olyan egyének adatainak és/vagy mintáinak tárolása, akiket évtizedekkel korábban ítélték el. Ez különösen igaz az enyhébb bűnügyek esetében.

A brit törekvésekkel az Európai Emberi Jogi Bíróság (EEJB) is foglalkozott 2008-ban. Az *S. és Marper Egyesült Királyság elleni* ügyében⁴⁹ felmerülő alapprobléma, hogy vajon összeegyeztethető-e az egyezményvel az Egyesült Királyság szabálya, amely megengedi, hogy azon korábbi terheltek DNS-mintáit és -profiljait is megőrizték, akiknek ártatlansága bírói eljárásban bebizonyosodott, vagy akik ellen ejtették a vádat. Mindkét kérelmező az Európai Emberi Jogi Egyezmény (EEJE) 8. és 14. cikke szerinti jogsérelem megállapítását kezdeményezte, mivel ujjlenyomataikat, DNS-mintáikat és DNS-profiljukat az ellenük induló büntetőeljárás megszakítása után sem törölték a bűnügyi nyilvántartásból. A Lordok Háza mint fellebbviteli bíróság megállapította, hogy a minták és profilok őrzése a büntetőjogi felelősség megállapításának hiányában is arányos és indokolt. Az ügy azonban más szenzitív kérdéseket is érintett, tekintettel arra, hogy S. a vádemelés időpontjában 11 éves volt. Ebben a kérdésben a bírák egyhangú döntéssel mondták ki az EEJE 8. cikkének sérelmét. Az EEJB korábbi esetjogára hivatkozva emlékeztetett arra, hogy a „magánélet” tág fogalom, amelyet nehéz meghatározni. Az egyén fizikai és pszichológiai

---

⁴⁹ *S. és Marper ügye az Egyesült Királyság ellen*, 2008. december 4., ügyszámok: 30562/04 és 30566/04.

integritását is magában foglalja. Önmagában az adattárolás is érinti az egyén 8. cikk értelmében vett magánélet tiszteletben tartásához való jogát, függetlenül attól, hogy az adatokat a későbbiekben felhasználják-e, vagy sem.⁵⁰ A kérdés a brit esetben tehát az volt, hogy a jogkorlátozás vajon indokolt volt-e, azaz megfelelt-e a törvénynek, és az egyezményben elismert legitim cél érdekében történt-e, valamint hogy szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban.

A Bíróság véleménye szerint a rendőrségről és büntetőeljárás-beli bizonyításról szóló brit törvény 64. cikke egyértelmű jogalapja a jogkorlátozásnak, mindazonáltal kevésbé egyértelmű, hogy milyen feltételek mellett engedhető meg a tárolás és a felhasználás. A DNS-minták és ujjlenyomatok felhasználásának célja, mint például a nyomozás vagy a bűnmegelőzés, túlságosan tág cél a Bíróság szerint, és ezért túlon túl kiterjesztő értelmezésre ad lehetőséget. A Bíróság elfogadta a kormány érvelését, miszerint a magánélet tiszteletben tartásához való jog korlátozásának legitim célja a bűnelkövetők azonosítása, azaz végső soron a bűnmegelőzés, előrevetítette azonban, hogy a jogkorlátozás törvény általi meghatározottsága szoros kapcsolatban áll a kérdéssel, hogy vajon a beavatkozás szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban. Az Egyesült Királyság szabályozása ezen a teszten nem jutott tovább: a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a jogkorlátozás nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban. A Bíróság itt emlékeztetett a saját esetjogán keresztül kimunkált tesztre: ahhoz, hogy egy jogkorlátozás szükségesnek legyen tekinthető egy demokratikus társadalomban, sürgető társadalmi érdekre kell válaszolnia, arányosnak kell lennie az elérendő célhoz képest, és a jogkorlátozás indoklására felhozott okoknak relevánsoknak és elégségeseknek kell lenniük. A tagállamok részére nyitva áll egy bizonyos mérlegelési sáv, amelynek mértéke függ a kérdéses egyezményes jogtól, a korlátozás mértékétől, az elérendő céltól, és attól, hogy a jog mennyire lényeges az egyén számára. A mérlegelési sáv szűkebb azokban az esetekben, ahol a vizsgált jog az egyén intim vagy kulcsfontosságú jogainak gyakorlása szempontjából lényeges, illetve ahol az egyén léte vagy identitása forog kockán.

Automatikus adatfeldolgozás esetén különösen fontos a személyes adatok védelme, a túlzott adatfelhasználás megakadályozása, valamint a célhoz kötöttség tiszteletben tartása. Fokozottabb védelmi rendszert kell kiépíteni, ha az

---

⁵⁰ *Leander ügye Svédország ellen*, 1987. március 26., ügyszám: 9248/81, *Amman ügye Svájc ellen*, 2000. február 16., ügyszám: 27798/95

adatokat rendőrségi célra használják. Bizonyos különleges adatok, így például a genetikai információk vonatkozásában pedig kivételesen szigorú garanciákkal bástyázandó körül az adatkezelés. A nemzeti jognak garantálnia kell továbbá a visszaélésekkel szembeni védelmet.

Az Egyesült Királyság azzal magyarázta az Európa más államaira kevésbé jellemző, kiterjedt igazságügyi genetikai adatkezelést, hogy ők a genetikai információ bűnüldözési célú felhasználásának úttörői, és a többi állam egyszerűen még nem alkotott hasonlóképp hatékony bűnügyi biobankot. A Bíróság azonban másképp értékelte az Egyesült Királyság úttörő tevékenységét. Az EEJB szerint az Egyesült Királyság egyedülálló helyzetéből egyrészt az következik, hogy az összes többi, tehát az Európa Tanács legtöbb tagállama között erős a konszenzus a bioinformációval kapcsolatos fokozott védelem szükségességét illetően, és az Egyesült Királyságnak csekély mérlegelési lehetősége van, hogy ettől eltérjen. Másrészt az EEJB kijelentette, hogy bármely, magát úttörőnek tekintő államnak fokozott felelőssége van, hogy megfelelően mérlegelje a versenyző érdekeket ezen az érzékeny területen. A Bíróság elfogadhatatlannak tartotta, hogy az adatmegőrzés indokolásának megtámadására nincs független felülvizsgálati lehetőség, és hogy az adatokat minden esetben, a bűncselekmény súlyára tekintet nélkül megőrzik. A Bíróság emlékeztetett arra, hogy a gyermekek jogairól szóló 1989-es ENSZ-egyezmény 40. szakasz (1) bekezdésének (viii) pontja különös hangsúlyt helyez a gyermekek magánéletének fokozott védelmére a büntetőeljárásban, és megállapította, hogy az el nem ítélt személyek adatainak megőrzése különösen kártékony lehet kiskorú terheltek, így a jelen ügyben S. esetében. Mindezek alapján a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Királyság túllépte a megengedhető mérlegelési zónát, és hogy a gyanúsított, de el nem ítélt személyek ujjlenyomatainak, DNS-mintáinak és -profiljainak különbségtétel nélküli, általános megőrzése, ahogy az S. és Michael Marper ügyében is történt, nem mérlegeli kellőképpen a versengő magán- és közérdeket, és annyira aránytalanul korlátozza a kérelmezők magánéletének tiszteletben tartásához való jogát, hogy az már nem tekinthető a demokratikus társadalomban szükséges mértékűnek. Az EEJB arra a következtetésre jutott, hogy az állam szenzitív személyes adatok széles köréhez való hozzáférése és az adatokkal való visszaélések elleni védelmi rendszer hiánya az EEJE 8. cikkének sérelmét jelenti.

A strasbourgi bíróság és az Európa Tanács adatvédelmi standardjai azt a hagyományos liberális felfogást tükrözik, amely egy egyensúlyi állapot fenn-

tartásával erős szerepet szán az alapjogoknak az állam (köz)biztonsági törekvéseinek korlátozásában. A törvényi szabályozás követelménye, a legitim célhoz kötöttség, a szükségesség és az arányosság kritériumrendszerének feladata, hogy a jogkorlátozó beavatkozásokat újra és újra elkerülhetetlenségük igazolására szorítsa. Ez az erős alapjogi védelem a kontrolltörekvésekkel szemben azonban távolról sem általános, így jóval kevésbé jellemzi például a terrorizmus elleni küzdelemre, a bűnügyi együttműködésre, és így a genetikai adatbankokra is meghatározó befolyással bíró *Európai Unió* politikáját. Az elmúlt néhány évben az Európai Unió belüli megelőzési célú tagállami együttműködés egyre szorosabbá vált, néha súrolva az emberi jogi szempontból megengedhető és megengedhetetlen határát. 2008 több szempontból is különösen fontos év az Európai Unió belüli biztonság megteremtése szempontjából. Egyrészt *Franco Frattini* biztos ebben az évben ismertette úgynevezett „határ-csomagját”, azt javasolva, hogy biometrikus azonosítókkal regisztráltassák magukat azon harmadik országbeli személyek, akik az Európai Unió területére kívánnak beutazni.⁵¹ Másrészt a tagállamok képviselői *A biztonság erősítése* cím alatt ekkor állapodtak meg a hozzáférhetőség elvének fokozottabb érvényesítéséről, azaz a bűnüldöző szervek és igazságügyi hatóságok közötti hatékonyabb információcseréről.⁵² A migráció és határvédelem területén az Európai Tanács nagyban támaszkodik a biometrikus azonosítókra, például a Schengeni Információs Rendszer második generációjának (SIS-II), a Vízum Információs Rendszer vagy az EURODAC adatbázisaiban.

Az Európai Unió tagállamai számára, ahol a büntethetőség korhatára, az Egyesült Királysággal ellentétben, tízéves kor fölött van, az a kérdés, hogy az általuk nem vétőképes korúnak számító gyermekek adatait, így például S. profilját felhasználhatják-e egy büntetőügyben. Hasonlóan kérdéses, hogy felhasználhatják-e azon személyek adatait, akiknek a DNS-ét és a DNS- vagy más profilját nem az adott tagállam adatvédelmi szabályaival összhangban gyűjtötték vagy tárolták. Az Európai Unió számára azonban az a konkrét kérdés, hogy mikor jön létre egy a bűnügyi együttműködés területét is lefedő átfogó adatvédelmi rendszer.

Az adatvédelmi szabályok hiánya a büntető együttműködés területén különösen fájó a hágai program által meghirdetett úgynevezett „*hozzáférhetőség*

⁵¹ „Border package” 2008. február 13.

⁵² A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek – Jelentés a hágai program 2007. évi végrehajtásáról [SEC(2008) 2048] [SEC(2008) 2049] 1.3. pont.

elvének” fényében, amelynek célja, hogy az „unió területén, az egyik tagállam végrehajtásért felelős hivatalnoka, akinek feladata ellátása érdekében szüksége van személyes adatokat is tartalmazó információra, megszerezhesse ezeket egy másik tagállam hivatalától, amely hivatal a kért információt az adott tagállamban zajló nyomozás követelményeit tekintetbe véve, meghatározott céllal, hozzáférhetővé teszi”⁵³. Az adatmegosztás a bűnmegelőzés, különösen a határon átívelő bűnelkövetés megelőzésének, a terrorizmus elhárításának alapja. Ezért a Bizottság a készülő harmadik pilléres adatvédelmi kerethatározat kapcsán úgy fogalmazott, hogy e „jogelv bevezetése érinteni fogja az adatvédelemhez való jogot, és ezért megfelelő jogi rendelkezéseknek kell kísérniük, illetve ellensúlyozniuk azt”⁵⁴. 2006-ban az EU elfogadta a sokat vitatott adatmegőrzési irányelvet, amely arra kötelezi a nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtóit és a nyilvános hírközlő hálózatok szolgáltatóit, hogy a hírközlési szolgáltatások nyújtása során előállított vagy feldolgozott adatokat megőrizték meghatározott súlyos bűncselekmények kivizsgálása, felderítése és üldözése céljából.⁵⁵ Az európai adatvédelmi biztos aggályát fejezte ki a jogszabállyal kapcsolatban, amely, álláspontja szerint, nem nyújt szükséges és megfelelő védelmet az adatalanyok számára, ami a harmadik pilléres adatvédelmi kerethatározat elfogadásának szükségességét elodázhatatlaná teszi.⁵⁶ 2008 novemberében a tagállamok el is fogadták a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés keretében feldolgozott személyes adatok védelméről szóló kerethatározatot.⁵⁷ A jogszabály hatálya azonban nagyban korlátozott. A jogszabály előadója szerint a kerethatározat olyan kompromisszum eredménye, amely kiüresítette azt.⁵⁸ Az

---

⁵³ Annex to the: Proposal for a Council Framework Decision on the protection of personal data processed in the framework of police and judicial co-operation in criminal matters – Impact assessment [COM(2005) 475 final].

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2006/24/EK irányelve (2006. március 15.) a nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtása, illetve a nyilvános hírközlő hálózatok szolgáltatása keretében előállított vagy feldolgozott adatok megőrzéséről és a 2002/58/EK irányelv módosításáról.

⁵⁶ Opinion of the European Data Protection Supervisor on the Proposal for a Council Framework Decision on the protection of personal data processed in the framework of police and judicial co-operation in criminal matters [COM(2005) 475 final]

⁵⁷ A Tanács 2008/977/IB kerethatározata (2008. november 27.) a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés keretében feldolgozott személyes adatok védelméről. HL L 350., 2008. 12. 30., 60–71. o.

⁵⁸ http://www.europarl.europa.eu/news/expert/briefing_page/35770-266-09-39-20080901BRI35769-22-09-2008-2008/default_p001c006_en.htm

európai adatvédelmi biztos szerint a kerethatározat egyes rendelkezései még az adatvédelmi irányelvvel sincsenek összhangban⁵⁹, és reményét fejezte ki, hogy a lisszaboni szerződés hatálybalépése után a tagállamok alkalmazzák majd az Európai Unió működéséről szóló szerződés 16. cikkét, amely felhatalmazza az Európai Parlamentet és a Tanácsot, hogy átfogó adatvédelmi rendszert építsenek ki, és ennek megfelelő jogszabályokat fogadjanak el, amely majd helyettesítheti az említett adatvédelmi kerethatározatot.⁶⁰

Bár a nemzetközi bűnözés megelőzését és üldözését természetesen valamennyi tagállam elsőrendűnek tartja, mégis úgy tűnik, hogy az unió országai voltaképpen nem kívántak szorosabb együttműködést kialakítani egymással. Véleményünk szerint ennek indoka egyrészt az, hogy nehezen adják fel a büntetőjogi szuverenitásukat, másrészt nem bíznak meg egymás büntetőjogi rendszerében, eljárási garanciáiban, illetve az emberi jogok kikényszeríthetőségében. A 2001-es amerikai, majd később a 2004-es madridi és 2005-ös londoni terrortámadások több és több, a magánéletbe, sőt a tagállami szuverenitásba is egyre inkább beavatkozó jogszabály elfogadására ösztönözték a tagállamokat – anélkül azonban, hogy a megfelelő és peresíthető emberi jogi garanciákkal körülbástyázták volna ezeket a szabályokat.

A szabadság, biztonság és jog térségének megvalósításában mérföldkőnek mondható az Európai Tanács 1999-es tamperei csúcsertekezlete, majd az 1999–2004-es ötéves periódusra megfogalmazott program. A tamperei program egyik fő érdeme annak rögzítése, hogy a kölcsönös elismerés elvének a szabadság, biztonság és jog térségének egyik sarokkövének kell lennie. A kölcsönös elismerés kölcsönös bizalom esetén valósulhat meg, azaz akkor, ha a tagállamok bíznak egymás igazságügyi rendszerében, eljárási garanciáiban, és biztosak lehetnek abban, hogy az emberi jogokat valamennyi tagállamban egyformán tiszteletben tartják és kikényszerítik. Visszatekintve látjuk, hogy ez a bizalom nem feltétlenül állt fenn az Európai Unió valamennyi tagállama vonatkozásában, és 2004-re nem is sikerült maradéktalanul teljesíteni a kölcsönös elismerés elvét. Ennek ellenére a következő ötéves, a 2004 és 2009 közötti periódusra vonatkozó hágai program keretében a tagállamok újabb hatalmas lépést tettek, amikor zászlajukra tűzték a hozzáférhetőség elvét. „Ennek célja

---

⁵⁹ Opinion of the European Data Protection Supervisor on the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on an Area of freedom, security and justice serving the citizen, 10 July, 2009, § 30.

⁶⁰ Uo. § 36.

nyilvánvalóan az, hogy a különböző információtipusok lehető legtágabb köre cserélhetővé váljon a lehető legkisebb erőfeszítés mellett (azaz minimális formalitás, engedélyek, eljárások mellett, ha egyáltalán ezekre szükség van).⁶¹ A hágai program által szorgalmazott „hozzáférhetőség elvét” tehát egy olyan időpontban kívánták megvalósítani a tagállamok képviselői, amikor még az előző öt éves tamperei programban megfogalmazott kölcsönös bizalmon alapuló „kölcsönös elismerés” elvét sem sikerült elérni. A hágai program szimbolikájában is aggályos, de legalábbis félreérthető. A szabadságot és a biztonságot mint két ellentétes elvet írja le, kapcsolatukat erősen sematizálva úgy tekint, mintha az egyik csak a másik terhére lehetne erősíthető. Ezzel szemben a hágai program elődje, a tamperei Európai Tanács, amely politikai iránymutatást adott az amszterdami szerződésben lefektetett szabadság, biztonság és jog térségének, még elutasította az ilyenfajta dichotómiát, és „az emberi jogokon, a demokratikus intézményeken és a jogállamiságon nyugvó szabadság iránti közös elkötelezettségről” szólt. Érdemes volna egy lépést visszamenni – akár a következő, stockholmi program keretei között, eleget tenni az eredeti tamperei program gondolatíságának, azaz létrehozni a kölcsönös bizalmat.

A megfővő béka

Ha egy békát forró vízbe teszünk, kiugrik onnan. Ha azonban hideg vízbe tesszük, amelyet fokozatosan melegíteni kezdünk, a béka nem érzékeli a veszélyt, és fokozatosan halálra fő.

A kép, amelyet e tanulmányban festettünk, kétségtelenül meglehetősen sötét, a megfigyelés kultúrájával kapcsolatos kutatásaink eredményei azonban nem sok okot szolgáltatnak az optimizmusra. A szabadság versus biztonság ellentétpárjában gondolkozó megfigyelő társadalom a jelek szerint mind a politika, mind pedig a lakosság oldaláról egyre erősebb felhatalmazást kap a további terjeszkedésre. A közvélemény jelentős része késznek mutatkozik alapjogai mind növekvő részének feláldozására a biztonság ígéréteinek oltárán, és hovatovább úgy tűnik, hogy a megfigyelési kultúra terjedésével kapcsolatos aggodalmak megfogalmazása csupán néhány aggályoskodó jogvédő és az alapjogvédelmi intézmények feladata maradt.

⁶¹ Luxemburgi Tanács jegyzete a „hatékony információcseréről”. Idézi: Statewatch: An ever closer Union, <http://www.statewatch.org/analyses/no-59-p-of-a-art.pdf>

Ezt a helyzetet azért is tartjuk különösen problematikusnak, mert a hagyományos alapjogi értékrend, illetve a köz- és a magánérdek, az állam és az állampolgár közötti határok az elmúlt kétszáz évben (legalábbis a demokratikus társadalmakban) ismeretlen mérvű erodálását idézi elő. Megfigyelőnek és megfigyeltnek lenni a XXI. század eleji társadalom mindennapjainak normális velejárója, amely fokozatosan egyre extrémebb, korábban elképzelhetetlennek és megengedhetetlennek tartott formákat fogad el természetesnek. S itt elsősorban nemcsak a technológia fejlődése által nyújtott új lehetőségekről van szó, hanem – és ebben az értelemben a posztmodern társadalom orwelli víziója valóban helytálló – sokkal inkább arról, hogy az egyén magánéletének és integritásának mind kevesebb aspektusa marad meg mások által nem hozzáférhető, elemezhető, digitalizálható tabunak. A kérdés már csak az, csakúgy, mint a béka esetében, hogy hol van a túréshatár.

Irodalom

Armstrong, G. S. (2001): *Private vs. Public Operation of Juvenile Correctional Facilities.* Lfb Scholarly Publishing, New York

Beck, U. (2003): *A kockázat-társadalom: út egy másik modernitásba.* Századvég Kiadó, Budapest

Bentham, J. (1995): *Panopticon.* In: **Bozovic, M. (ed.):** *The Panopticon writings.* Verso, London

Bigo, D. – Carrera, S. – Guild E. – Walker, R. B. J. (2007): *The Changing Landscape of European Liberty and Security: Mid-Term Report on the Results of the CHALLENGE Project.* Challenge Liberty and Security Research Paper, no. 4.

Caspi, A. – McClay, J. – Moffitt, T. E. – Mill, J. – Martin, J. – Craig, I. W. – Taylor, A. – Poulton, R. (2002): *Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children.* Science, vol. 297., no. 5582.

Cohen, S. (1985): *Visions of Social Control.* Polity Press, New York

Council of Europe (2006): *Regulating Private Security Companies in Europe: Status and Prospects. Draft Report of the European Committee on Crime Problems.* Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces

Davis, J. (1991): *Urban Policing And Its Objects: Comparative Themes in England and France in the Second Half of the Nineteenth Century.* In: **Emsley, C. – Weinberger, B. (eds.):** *Policing Western Europe – Politics, Professionalism and Public Order, 1850–1940.* Greenwood Press, Westport

Foucault, M. (1991): *Discipline and punish: The birth of the prison.* Penguin Books, London

Földes Á. (2004): *Árgus szemek – kamerás térfigyelés Magyarországon.* Fundamentum, 2. szám

- Fuchs, Ch. (2008):** *Internet and Society: Social Theory in the Information Age*. Routledge, New York
- Fuchs, Ch. (2010):** *Google Buzz: Economic Surveillance – Buzz Off! The Problem of Online Surveillance and the Need for an Alternative Internet*. <http://fuchs.uti.at/313/>
- Garland, D. (2001):** *The Culture of Control*. Clarendon Press, Oxford
- Giddens, A. (1990):** *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press
- Haggerty, K. D. – Ericson, R. V. (2000):** *The Surveillant Assemblage*. *British Journal of Sociology*, vol. 51., no. 4.
- Kerecsi K. (2006):** *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Complex Kiadó, Budapest
- Kerecsi K. (2009):** *A kontroll technológiája: a technikai fejlődés szerepe a társadalmi kontroll gyakorlásában*. In: **Németh Zsolt (szerk.):** *Írások Tauber István tiszteletére*. MKT–ELTE ÁJK, Budapest, 59–65. o.
- Levitt, M. (2007):** *Forensic databases: benefits and ethical social costs*. *British Medical Bulletin*, vol. 83., no. 1.
- Lyon, D. (2003):** *Surveillance Technology and Surveillance Society*. In: **Misa, T. – Feenberg, A. – Brey, P. (eds.):** *Technology and Modernity*. MIT Press, Cambridge
- Nuffield Council on Bioethics (2007):** *The forensic use of bioinformation: ethical issues*. Cambridge, London
- Statewatch (2006):** *An ever closer Union*. <http://www.statewatch.org/analyses/no-59-p-of-a-art.pdf>
- UK Parliament (2009):** *Commons Hansard Written Answers*. Text for 27 March 2009, Column 774W, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmhansrd/cm090327/text/90327w0011.htm>
- Van Camp, N. – Dierickx, K. (2007):** *National Forensic DNA Databases – Socio-Ethical Challenges and Current Practices in the EU*. *European Ethical-Legal Papers*, no. 9.
- Weir, R. F. – Olick, R. S. (2004):** *The stored tissue issue*. Oxford University Press, Oxford
- Wood, D. M. (ed.) (2006):** *A Report on the Surveillance Society*. Surveillance Studies Network, http://www.ico.gov.uk/upload/documents/library/data_protection/practical_application/surveillance_society_summary_06.pdf